KICHIK BIZNES INVESTITSIYA LOYIHALARINI MOLIYALASHTIRISHDA KREDIT KAFILLIGI MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH

Ibragimova Nilyufar Tairovna
Toshkentdagi Singapur menejmentni rivojlantirish instituti mutaxassisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.24185004

Annotatsiya. Ushbu tezisda kichik biznes investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda kredit kafilligi mexanizmini takomillashtirish masalalari o‘rganiladi. Xalqaro metodologik manbalarni qiyosiy tahlil qilish va shartli hisoblash asosida bank, tadbirkor hamda kafillik beruvchi tashkilotning vazifalari ajratilgan. Kafillik miqdorini belgilashdan oldin loyihaning pul oqimi, qarzga xizmat ko‘rsatish imkoniyati va moliyalashtirishdagi cheklovlarni tekshirish tartibi taklif etilgan. Kafillikning natijadorligini faqat ajratilgan kredit hajmi bilan emas, qo‘shimcha investitsiya, loyiha bajarilishi va moliyaviy barqarorlik orqali baholash zarurligi asoslangan. Hisob-kitoblar shartli bo‘lib, amaldagi dastur shartlarini ifodalamaydi.

Kalit so‘zlar: kichik biznes, investitsiya loyihasi, kredit kafilligi, moliyalashtirish, riskni taqsimlash, pul oqimi, qo‘shimcha investitsiya.

KIRISH

Kichik biznesning investitsion faolligini rag‘batlantirishda moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytirish muhim yo‘nalishlardan biridir. Bunda investitsiya g‘oyasining mavjudligi bilan uning bank tomonidan moliyalashtirishga tayyorligi bir xil tushuncha emas. Loyiha tashabbuskori uskuna xaridi, ishlab chiqarishni kengaytirish yoki yangi xizmatni yo‘lga qo‘yishni rejalashtirishi mumkin, ammo kreditni qaytarish manbasi va risklarni taqsimlash tartibi ham asoslangan bo‘lishi kerak.

Kredit kafilligi mazkur masalalarni hal qilishda qo‘llanadigan vositalardan biridir. Jahon banki ta’rifiga ko‘ra, kredit kafilligi sxemasi qarz oluvchi defoltga uchraganda kreditor zararining belgilangan qismini qoplash orqali kredit riskini kamaytiruvchi uchinchi tomon mexanizmidir. Bunday himoya odatda haq evaziga taqdim etiladi (World Bank and FIRST Initiative, 2015).

Biroq kafillik investitsiya loyihasining daromadliligini yoki qarz oluvchining to‘lov qobiliyatini avtomatik ta’minlamaydi. Shuning uchun uni faqat garov yetishmasligini qoplaydigan hujjat sifatida emas, loyiha baholashi, riskni taqsimlash va keyingi monitoring bilan bog‘liq mexanizm sifatida ko‘rib chiqish zarur.

Tadqiqot muammosi kafillik mavjud bo‘lgan sharoitda bank, tadbirkor va kafillik beruvchi tashkilotning mas’uliyatini saqlab qolgan holda qo‘shimcha investitsiyalarni rag‘batlantirishdan iborat.

Tadqiqotning maqsadi - kichik biznes investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda kredit kafilligini qo‘llashning izchil tartibini ishlab chiqish va uning natijadorligini baholash yo‘nalishlarini taklif etish.

Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- ✓ kafillikning moliyalashtirish jarayonidagi vazifasini aniqlashtirish;
- ✓ ishtirokchilar o‘rtasida risk va mas’uliyatni taqsimlashni ko‘rib chiqish;
- ✓ shartli loyiha misolida kafillik hajmi va qarzni qaytarish imkoniyatini ajratib baholash;
- ✓ mexanizmni takomillashtirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

© 2026 Worldly Knowledge.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

TADQIQOT USLUBI

Tadqiqot qiyosiy tahlil, konseptual modellashtirish va shartli hisoblash usullari orqali bajarildi. Asosiy metodologik manba sifatida Jahon banki va FIRST Initiative tomonidan ishlab chiqilgan kichik biznes uchun davlat kredit kafilligi tamoyillari o‘rganildi.

Mazkur tamoyillarda kafillik faoliyatini qamrov, qo‘shimcha natija va moliyaviy barqarorlik yo‘nalishlari bo‘yicha baholash taklif etiladi. Kafillik hajmining oshishi o‘z-o‘zidan uning iqtisodiy ta’sirini isbotlamasligi alohida ta’kidlanadi (World Bank and FIRST Initiative, 2015).

Tahlilda 1 mlrd so‘mlik shartli investitsiya loyihasi qo‘llanildi. Kredit kafilligi ulushi, kredit to‘lovlari va pul oqimi qiymatlari hisoblashni namoyish etish uchun tanlandi. Ular O‘zbekistondagi muayyan tashkilot tarifi, kafillik limiti yoki bank talabi sifatida talqin qilinmaydi.

Haqiqiy korxonalar ma’lumotlari ishlatilmagani sababli kafillikning investitsiyaga sababiy ta’siri hisoblanmadi. Natijalar empirik tasdiqlangan model emas, keyinchalik korxona ma’lumotlari asosida tekshirilishi mumkin bo‘lgan metodik taklifdir.

NATIJALAR

Kredit kafilligini loyiha baholashidan ajratmaslik

Tahlil asosida kafillik masalasini ko‘rib chiqishdan oldin moliyalashtirishdagi cheklovni aniqlash taklif etildi. Cheklov loyiha pul oqimining yetarli emasligi, hujjatlar to‘liq tayyorlanmaganligi yoki ta’minot bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Ushbu holatlar bir xil yechimni talab qilmaydi.

Agar loyihaning qarzni qaytarish manbasi yetarli bo‘lmasa, kafillikning o‘zi ushbu kamchilikni bartaraf etmaydi. Bunday vaziyatda kredit summasi, loyiha ko‘lami yoki moliyalashtirish tarkibi qayta ko‘rib chiqilishi lozim.

Aksincha, pul oqimi asoslangan, ammo ta’minot cheklovi mavjud bo‘lsa, kafillik orqali riskning belgilangan qismini taqsimlash imkoniyati o‘rganiladi. Bunda bankning kreditni baholash majburiyati saqlanadi.

Jahon banki tamoyillarida kafillik tashkiloti, kreditor va qarz oluvchi o‘rtasida riskni to‘g‘ri taqsimlash noto‘g‘ri rag‘batlarni cheklash vositasi sifatida ko‘rsatilgan. Haddan tashqari ta’minot talablari esa kafillikning maqsadini zaiflashtirishi mumkin (World Bank and FIRST Initiative, 2015).

Ishtirokchilarning vazifalarini muvofiqlashtirish

Taklif etilayotgan mexanizmda har bir tomonning vazifasi alohida belgilanadi.

1-jadval.

Kredit kafilligi mexanizmida ishtirokchilarning vazifalari

Ishtirokchi	**Asosiy vazifa**	**Tekshiriladigan natija**
Tadbirkor	Loyiha ma’lumotlarini tayyorlash, o‘z hissasini ta’minlash va majburiyatlarni bajarish	Mablag‘lardan foydalanish, loyiha bosqichlari va to‘lovlar
Bank	Kreditga layoqatlilikni baholash, kredit shartlarini belgilash va monitoring	Pul oqimi, kredit sifati va shartnomalar bajarilishi
Kafillik beruvchi tashkilot	Dasturga muvofiqlikni tekshirish va kafolatlangan risk ulushini boshqarish	Kafillik portfeli, da’volar va moliyaviy barqarorlik
Loyiha bo‘yicha jalb etilgan mutaxassis	Zarur texnik yoki iqtisodiy hisoblarni tekshirish	Uskuna, xarajat va ishlab chiqarish taxminlarining asoslanganligi

© 2026 Worldly Knowledge.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Manba: World Bank and FIRST Initiative (2015) tamoyillari asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Jadvaldagi taqsimotda kafillik beruvchi tashkilot bankning kredit bahosini to‘liq almashtirmaydi. Tadbirkor ham kafillik mavjudligi sababli qarzni qaytarish majburiyatidan ozod bo‘lgan deb qaralmaydi. Tomonlarning huquq va majburiyatlari amaldagi qonunchilik hamda tegishli shartnomalar asosida belgilanadi.

Shartli loyihani moliyalashtirish hisobi

Investitsiya loyihasining jami qiymati 1 000 mln so‘m bo‘lsin. Tadbirkor 300 mln so‘m o‘z mablag‘ini kiritadi, qolgan 700 mln so‘m bank krediti orqali moliyalashtiriladi.

Hisoblash misolida kafillik kreditning 50 foiziga tatbiq etilishi shartli ravishda qabul qilinadi:

G=L×g=700×0,50=350 mln so‘m.

Bu yerda:

- G - kafillikning shartli nominal summasi;
- L - kredit summasi;
- g - hisoblash uchun tanlangan kafillik ulushi.

2-jadval.

Investitsiya loyihasining shartli moliyalashtirish tarkibi

Ko‘rsatkich	Qiymat
Loyihaning jami qiymati	1 000 mln so‘m
Tadbirkorning o‘z mablag‘i	300 mln so‘m
Bank krediti	700 mln so‘m
Hisoblash uchun kafillik ulushi	50%
Kafillikning shartli nominal summasi	350 mln so‘m
Kafillik bilan qoplanmagan kredit qismi	350 mln so‘m

Muhim jihati shundaki, kafillik summasi loyiha budjetiga qo‘shiladigan alohida pul manbasi emas. Loyihaning moliyalashtirish manbalari 300 mln so‘mlik o‘z mablag‘i va 700 mln so‘mlik kreditdan iborat bo‘lib qoladi.

Shuningdek, 350 mln so‘mlik nominal kafillik bankning har qanday zarariga shu miqdorda avtomatik to‘lov qilinishini anglatmaydi. Qamrov, talab qilish shartlari, undirilgan mablag‘larni taqsimlash va istisnolar shartnomada belgilanadi.

Qarzga xizmat ko‘rsatish imkoniyatini tekshirish

Kafillik hajmi aniqlangandan keyin ham korxonaning kredit to‘lovlarini bajarish imkoniyati tekshirilishi kerak.

Shartli misolda qarzga xizmat ko‘rsatish uchun yillik mavjud pul oqimi 240 mln so‘m, asosiy qarz va foizlar bo‘yicha yillik to‘lov 200 mln so‘m deb olinsin:

$$K_q = \frac{CF}{DS} = \frac{240}{200} = 1,20.$$

Natija bazaviy shartlarda mavjud mablag‘ yillik qarz to‘lovidan yuqori ekanini ko‘rsatadi. Biroq 1,20 qiymati ushbu tadqiqotda normativ talab yoki kreditni tasdiqlash chegarasi sifatida belgilanmaydi.

© 2026 Worldly Knowledge.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Agar mavjud pul oqimi shartli ravishda 20 foiz kamayib, 192 mln so‘mni tashkil etsa, koeffitsiyent 0,96 ga tushadi. Bunday holatda yillik pul oqimi 200 mln so‘mlik to‘lovni to‘liq qoplamaydi.

Demak, kafillik bilan qamrab olingan kreditda ham qarz oluvchining likvidlik muammosi yuzaga kelishi mumkin. Bundan tashqari, yillik hisob oylik tushum va to‘lovlarning mosligini to‘liq ko‘rsatmaydi. Shu sababli davrlar bo‘yicha pul oqimi ham tekshiriladi.

MUHOKAMA

Kafillikning qo‘shimcha natijasini baholash

Mexanizmning natijadorligini baholashda kafillik berilgan kreditlar summasi bilan cheklanmaslik kerak. Jahon bankining ta’sirni baholash qo‘llanmasida moliyaviy qo‘shimcha natija va iqtisodiy qo‘shimcha natija farqlanadi. Birinchisi moliyalashtirishga kirish yoki shartlarning yaxshilanishi bilan, ikkinchisi investitsiya, ishlab chiqarish va bandlik kabi natijalar bilan bog‘liq (World Bank, 2018).

Shu asosda quyidagi ko‘rsatkichlar taklif etiladi:

- kafillik orqali moliyalashtirilgan investitsiya loyihalari soni;
- tasdiqlangan kreditdan amalda foydalanish darajasi;
- uskunani o‘rnatish yoki loyiha bosqichlarini bajarish holati;
- kreditning muddati, qiymati yoki ta’minot talablaridagi o‘zgarishlar;
- kredit to‘lovlari va kafillik da’volari holati;
- kafillik xarajatlari hamda portfelning moliyaviy barqarorligi.

Biroq loyiha amalga oshirilganining o‘zi uning aynan kafillik sababli bajarilganini isbotlamaydi. Ta’sirni aniqlash uchun kafillik olmagan, lekin o‘xshash sharoitdagi korxonalar bilan taqqoslash yoki boshqa asoslangan baholash usuli talab qilinadi. Xalqaro qo‘llanmada ham ta’sirni baholash oddiy faoliyat monitoringidan alohida vazifa sifatida ko‘riladi.

Mexanizmni takomillashtirish yo‘nalishi

Tadqiqotda quyidagi boshqaruv ketma-ketligi taklif etiladi:

Loyiha ehtiyojini aniqlash → pul oqimini baholash → moliyalashtirish cheklovini aniqlash → kafillik shartlarini belgilash → mablag‘ ajratish → loyiha va kredit monitoringi.

Ushbu tartibda dastlab kafillik foizini tanlash emas, loyihaning iqtisodiy asoslanganligini tekshirish ustuvor bo‘ladi. Kafillik haqi va boshqa xarajatlar ham moliyalashtirishning jami qiymatiga kiritilishi kerak.

Kafillik beruvchi tashkilot uchun alohida loyihadan tashqari portfel darajasidagi risklar ham muhim. Bir xil tarmoq yoki o‘xshash bozorlarga ortiqcha jamlanish holatini kuzatish, kafillik majburiyatlarini mavjud resurslar bilan muvofiqlashtirish taklif etiladi.

Tadqiqotning asosiy cheklovi haqiqiy arizalar, kredit shartnomalari va loyiha natijalari ma’lumotlari mavjud emasligidir. Shu sababli kafillik ulushining eng maqbul darajasi yoki uning investitsiyaga miqdoriy ta’siri aniqlanmagan.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Kredit kafilligi kichik biznes investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda riskni taqsimlash vositasi sifatida ko‘rib chiqildi. Uni loyiha daromadliligi yoki qarzni qaytarish imkoniyatining o‘rnini bosuvchi mexanizm sifatida qo‘llash asosli emas.

© 2026 Worldly Knowledge.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Shartli hisob-kitob kafillik summasi investitsiya budjetiga qo‘shiladigan mablag‘ emasligini hamda kafillik mavjud bo‘lsa-da, salbiy pul oqimi ssenariysida to‘lov yetishmovchiligi yuzaga kelishi mumkinligini ko‘rsatdi.

Amaliyot uchun quyidagilar tavsiya etiladi:

- Kafillik masalasidan oldin loyiha pul oqimi va moliyalashtirish cheklovini aniqlash.
- Bank, tadbirkor va kafillik beruvchi tashkilotning vazifalarini shartnomalarda aniq belgilash.
- Kafillik haqi va boshqa xizmat xarajatlarini moliyalashtirishning jami qiymatida hisobga olish.
- Natijadorlikni kredit hajmi bilan birga investitsiya bajarilishi va moliyaviy barqarorlik orqali baholash.
- Kafillikning qo‘shimcha ta’sirini korxona darajasidagi ma’lumotlar asosida alohida tekshirish.

Taklif etilgan yondashuv kafillikni investitsion faollik bilan bog‘lash uchun metodik asos yaratadi. Uning samaradorligi haqiqiy loyihalar bo‘yicha sinovdan o‘tkazilgandan keyin baholanishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Berger, A.N. and Udell, G.F. (2006) ‘A more complete conceptual framework for SME finance’, Journal of Banking & Finance, 30(11), pp. 2945–2966. doi: 10.1016/j.jbankfin.2006.05.008.
2. OECD (2024) Financing SMEs and Entrepreneurs 2024: An OECD Scoreboard. Paris: OECD Publishing. doi: 10.1787/fa521246-en.
3. World Bank (2018) Toolkit for impact evaluation of public credit guarantee schemes for SMEs. Washington, DC: World Bank.
4. World Bank and FIRST Initiative (2015) Principles for public credit guarantee schemes for SMEs. Washington, DC: World Bank.

© 2026 Worldly Knowledge.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.